

Ярослав Мокляк,
д-р історичних наук,
директор Інституту міжнародних відносин
Державної східноєвропейської вищої школи у Перемишлі,
професор Інституту історії Ягеллонського університету (Польща)

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДУМКА В ІСТОРИЧНО-ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ЧАСОПИСІ «НОВА УКРАЇНА» (КРАКІВ – ПЕРЕМИШЛЬ)

Журнал «Нова Україна» видає Інститут історії Ягеллонського університету та Інститут міжнародних відносин у Перемишлі. Цей журнал просуває в Польщі найважливіші події українського інтелектуального співтовариства, у ньому публікуються праці відомих дослідників і молодих дипломованих фахівців. У журналі порушуються актуальні проблеми історичних, політичних, соціологічних та інших наук.

Ярослав Мокляк (Польща)
УКРАИНСКАЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ МЫСЛЬ
В ИСТОРИКО-ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ
«НОВАЯ УКРАИНА» (КРАКОВ – ПЕРЕМИШЛЬ)

Журнал «Новая Украина» издает Институт истории Ягеллонского университета и Институт международных отношений в Перемишле. Этот журнал продвигает в Польше важнейшие события украинского интеллектуального сообщества, в нем публикуются труды известных исследователей и молодых дипломированных специалистов. В журнале поднимаются актуальные проблемы исторических, политических, социологических и других наук.

Dr hab. prof. Jaroslaw Moklak (Poland)
THE UKRAINIAN INTELLECTUAL THOUGHT
IN THE «NEW UKRAINE. A JOURNAL OF HISTORY
AND POLITICS» (KRAKOW-PRZEMYSL)

«New Ukraine» is issued by the Institute of History at the Jagiellonian University and the Institute of International Relations in Przemysl. This magazine promotes the latest developments of the Ukrainian intellectual thought in Poland – publishes articles renowned researchers and young graduates. Take the historic themes, political science, sociology and others.

«Помаранчева революція» відкрила новий етап в діях України, яка вийшла на шлях демократичних, суспільно-політичних змін. Серед соціологів і політологів не бракує оцінок, які надають особливі ваги цій трансформації. Однак Україна дуже повільно модернізує свою державну структуру і перебуває в безперервній політичній кризі. Водночас, безсумнівним є те, що в інтелектуальному світі, особливо в царині гуманітарних та суспільних наук, відбуваються відчутні зміни. Це видно із різноманітних науково-дослідних проєктів, що їх реалізують історики, соціологи, політологи, антропологі, культурологи, представники інших наукових дисциплін. У впровадженні цих проєктів беруть участь дослідні інститути з усієї України. Наукові осередки зосереджені переважно в Києві, Харкові, Львові, але дедалі більшого значення набувають наукові представництва Донбасу та Півдня України. Свою активність проявляють також менші наукові осередки, що діють, наприклад, у Кам'янці-Подільському, Острозі чи Дрогобичі. Більшість проєктів зреалізовано у співпраці із закордонними установами з усього світу, тому результати цих досліджень мають міжнародний характер.

Упродовж останніх 20-ти років Україна дочекалася магістрів і кандидатів наук, що здобули освіту в умовах незалежності. Польська держава теж зробила у цю справу свій внесок (напр. Фонд Королеви Ядвіги, Каса Мянговського). Завдяки цьому українська наука змогла визволитися від дослідницьких схем, що були обов'язковими в радянський

період, і сьогодні має у своєму розпорядженні чималий доробок, що виник на основі найновішої дослідницької методики. І саме позитивні зміни в українській освітній системі були імпульсом для того, щоб заснувати у 2005 році «Нову Україну», історико-політологічний часопис, два перші номери якого вийшли у Кракові. Сьогодні редакція має два місцезнаходження – у Кракові та Перемишлі. Вона ставить перед собою кілька завдань, одним з яких є представити польському читачеві найновіші досягнення української інтелектуальної думки.

«Нова Україна» поширює пропозицію краківської та перемишльської дослідницької школи, позаяк виходить під патронатом Інституту історії Ягеллонського університету та Інституту міжнародних відносин Державної східноєвропейської вищої школи у Перемишлі.

Зближення краківського і перемишльського осередків має кілька причин, серед яких переважають чудові дослідні традиції Кракова і Перемишля, які доповнюють один одного в розвитку сучасного польського українознавства, що вимагає безпосередніх зв'язків із Україною. Краків диспонує ширшою палітрою міжнародних контактів, але Перемишль має перевагу в тому, що він розташований на польсько-українському кордоні, а відтак належним чином призначений відігравати важливу роль у міжкультурній інтеграції.

Помаранчева революція

До сьогодні вийшло п'ять номерів журналу, кожний з яких поділений на кілька тематичних блоків. Перший номер

(1/2006) охоплює складну проблематику суспільної мобілізації, яка характеризує сучасний український політичний народ. Робиться посилання на психосемантику національної свідомості українців і умови формування громадянського суспільства під час «помаранчевої революції» – це стосується президентських виборів та подій на київському майдані Незалежності в листопаді й грудні 2004 року. Часопис відкривається матеріалами польсько-української дискусії за участю істориків, філософів, соціологів, політологів і журналістів, яку редакція провела у Києві 26 лютого 2005 року. Далі опубліковані статті, які представляли зміни 1990-х років, та статті, в яких обговорювалася специфіка формування опозиції 2000–2004 років, що призвело до відомих системних реформвань (Вадим Васютинський, Тарас Кузьо, Агнешка Корнієнко). В одній зі статей досліджується конституційна реформа як основа порозуміння опозиції і влади (8 грудня 2004 року), що дала можливість повторити сфальсифікований другий тур президентських виборів. Новелізація Основного Закону є актуальною і надалі, адже не вщухають дискусії про відсутність політичної рівноваги у державі, про небезпеку, що виникає зі збігу повноважень президента та уряду, про перешкоди в реалізації вимог щодо політичної відповідальності й загрозу авторитаризму в Україні (Олександр Шморгун). Частина тем у номері присвячена комуністичній і національній спадщині, яка впливає на формування української політичної сцени, на взаємини із сусідами України і побудову громадянського суспільства (Дмитро Кобринський, Ігор Лосєв). Редакція зіставила погляди на проблематику Донбасу (Ірина Магрицька, Ілля Кононов). Особлива увага приділена Херсонщині, яка стала лакмусовим папірцем для аналітиків, що досліджують суспільно-політичні відносини у східних та південних областях України. Виборча «битва за Херсон» розвіяла форсоване оточення Віктора Януковича бачення політичної спільноти Донбасу, Криму, Одеської області, і при цьому одночасно розвіяла міф про Україну, що розпадається на дві частини (Дементій Білий).

Донбас – Галичина

Другий номер часопису (2/2006) значною мірою присвячений внутрішньому «пограниччю» – взаєминам між Донбасом і західними областями, званими Галичина. Опубліковані матеріали є результатом дослідних проектів, у яких партнерами були наукові осередки, що розташовані по різні сторони один від одного, осередки – ті, що знаходяться у Донецьку і Львові та Луганську і Дрогобичі. В українських наукових середовищах відкрито говориться про всю складність проблем України, про позитивні та негативні сторони минулого і теперішнього цієї країни (націоналістичної, комуністичної, патріотичної, олігархічної), про мовні конфлікти та віросповідання і т.п. Інтелектуали помічають поділ у суспільстві, що ускладнює роботу самоврядування та адміністративних органів, помітною є також уніфікація ставлення громадян до власної історії, державної традиції, законодавчих процедур, геополітичного розташування й т.п. Безсумнівно, висновки, що містяться в опублікованих матеріалах, дозволяють краще зрозуміти українців: жителі Донбасу все частіше займають позицію, характерну для західних областей, на Заході ж, навпаки, росте зацікавлення Донбасом (Наталія Черниш, Ілля Кононов, Гіроякі Куромія, Вікторія Середа, Світлана Щидло).

У другому номері журналу «Нова Україна» описується також стан української партійної системи. В опублікованих статтях обговорюються сучасні ультраправі (Маргарита Чабанна) та ліві (Сергій Кисельов) партії, а також характеризується багатопартійна система в Україні (Світлана Барматова). В історичному блоці містяться статті, присвячені етнополітичним аспектам національної політики Австро-Угор-

щини і Галичини (Іван Монолатий), українським організаціям та політичним партіям Другої Речі Посполитої (Павел Секула) і Галицькій асамблеї 1990–1991 років (Сергій Адамович).

Культурна спадщина

У третьому номері часопису (1–2/2007) порушуються складні питання польської культурної спадщини в Україні та української – в Польщі. Редакція виходить з того, що підхід до багатокультурного пограниччя не може обмежуватися тільки «поганою» або «доброю» пам'яттю. Вона вимагає ретельних досліджень, сприйняття різноманітності культурного ландшафту і змін у роздумах про його спадщину. Більш як шістьдесятирічна перспектива, що відділяє нас від виселень, депортацій, етнічних чисток українців та поляків, стала передмовою до видання цього номера, який є спробою ширше подивитися на культурну суспільно-політичну спадщину того часу. Слід додати – спадщину, яка впливала на збереження і відродження тотожності сучасних поляків та українців із почуттям їх особистої відповідальності за минуле, теперішнє і майбутнє.

Схоже, що польська та українська національна пам'ять, так само, як і взаємини провідних національних істориків, є різними. Розбіжність стосується як Волині, так і акції «Вісла». Можна спокуситися твердженням, що порозуміння у справі трагічних подій 1943–1947 років є умовою до зближення нинішньої Польщі та України, однак польсько-українські взаємини були в гіршому стані. Зрілість польської і української політики полягає в тому, що обидві держави ставляться до минулого радше в категоріях міжнародної політики, ніж персональної пам'яті. Проте першість, яку має політика над історією в останній декаді минулого століття, змушує по-новому подивитися на відмінності національної пам'яті поляків та українців (Тімоті Снайдер). Не менш актуальними надалі залишаються і рішення, що приймаються на найвищих щаблях державної влади Польщі й України, та їх сприйняття місцевим суспільством з обох боків кордону.

Дослідники роблять аналіз порівнянних явищ, які важко оцінити тільки з однієї перспективи, помічають дилеми людей, які втягнені в політику, але також вказують на злочини, які зберігаються в пам'яті, хоч і супроводжуються терпінням. З'являється проблема розбіжності у сприйнятті масштабів спричиненої кривди: яка відмінність між етнічною чисткою і змушеним виселенням? Акція «Вісла» була етнічною чисткою українського населення, завданою польською комуністичною владою, але відрізнялася від етнічних чисток у колишній Югославії (Мацей Ольхава). Актуалізованим є образ переселень українців до СРСР, які мали такий самий драматичний характер, що й акція «Вісла» (Ян Пісулінський). Трагічна доля спіткала поляків на сході – вони були змушені залишити свою батьківщину. Символом цього є перетворення Львова – ідеологічне реформування міста з польського на німецьке, радянське і українське. Стаття Януша Вітвіцького, присвячена тривимірній панорамі, говорить про незаперечну потребу збереження пам'яті про польськість, але образ Львова від XVIII століття промовляв також і до уяви непольських володарів міста 1939–1945 років (Тарік Ц. Амар). Архітектура свідчить про культурну спадщину, зберігає пам'ять про минуле і не дозволяє забрехати історію. Саме тому одні її реставрують, а інші нищать. Віддзеркаленням цього явища є доля церковної архітектури в Польщі й українських музейних зібрань у Перемишлі: ікон, манускриптів, літургійного посуду і т.п. (Ришард Бриковські, Маріана Левицька).

Спільна відповідальність за майбутнє нашого минулого стосується польсько-української співпраці, пов'язаної з порятунком культурної спадщини. Незважаючи на багаторічні упередження, співробітництво з українськими реставраторськими та адміністративними установами дала значну ко-

ристь. Величезні потреби у збереженні спадщини (яка була в жахливому стані) попередніх поколінь поляків на теренах сучасної України змушують до пошуків нових рішень, наприклад ангажування студентів із факультетів, які пов'язані з реставрацією (Януш Смаза). Водночас, виникло питання про зворотні відносини, а саме про участь України в порятунку української культурної спадщини в Польщі.

Голодомор

2008 року минула 75 річниця трагедії Голодомору. 2003 р. Верховна Рада звернулася до українського суспільства з відкритим листом, у якому визнала Голодомор 1932–1933 років за геноцид, а 28 листопада 2006 р. прийняла відповідний закон, за який проголосувало 233 із 435 народних депутатів, присутніх у залі. У процедурах, пов'язаних із визнанням Голодомору як геноциду, Україна дістала підтримку урядів багатьох держав, парламентів та органів самоврядування у всьому світі. Сенат Речі Посполитої прийняв відповідну ухвалу 16 березня 2006 року, а Сейм – 6 грудня того ж року¹.

Проблематика Голодомору займає значну частину четвертого номера журналу «Нова Україна». Цей блок відкриває ухвала Палати представників США № 399, яку запропонував 28 травня 1934 року Гамільтон Фіш (1888–1991). Ухвала реєструвала факти голоду, зверталася до американської традиції таврування порушень прав людини і вимагала від Радянського Союзу згоди на дозвіл США допомогти людям, що голодують. На жаль, через відсутність політичної волі цієї ухвали не було прийнято, хоч вона обговорювалася в Комітеті справ закордонної політики, опублікована і становить факт засудження політики Кремля щодо УРСР.

Мериторичний аналіз Голодомору міститься у статті Рафаїла Лемкіна (1895–1959), головного промотора Договору ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 9 грудня 1948 року. Погляд Лемкіна на трагедію Голодомору, викладена у правовому та історичному контекстах, не тільки представляє механізм дії комуністичного тоталітаризму, а й вказує на явище геноциду українського народу в культурній і духовній площині. Лемкін дослідив етапи геноциду, а також звернув увагу на бажання радянської влади цілковито переформувати Україну з культурної точки зору, здійснивши там масові поселення людей інших національностей.

На основі вищезгаданого договору ООН та Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, деякі дослідники наголошують, що Голодомор 1932–1933 років мав ознаки злочину проти людства та злочину людогубства. Одночасно вони висловлюють сумніви щодо його правової кваліфікації і ставлять запитання: Чи можна застосувати приписи цих міжнародних договорів до подій 1932–1933 років? Чи в цьому випадку зобов'язує зворотна сила міжнародних договорів? «Нова Україна» публікує матеріал Євгена Захарова, голови організації «Захисту прав людини» у Харкові, який зробив детальний аналіз явища злочину проти людства та злочину людогубства. Він виділив предмет злочину – українська національна група (Україна і Кубань, на 2/3 заселена українцями), мотив злочину – побоювання втратити Україну, а також суб'єкт злочину – Сталіна та його найближче оточення.

Згідно із Договором ООН, вирішальним елементом кваліфікації злочину людогубства є існування безпосереднього задуму винищення членів певної національної групи, причина –

¹ Сенат Речі Посполитої є солідарним з українською позицією, щоб визнати Голодомор 1932–1933 рр. злочином людогубства та вказати відповідальних за цей злочин – як головних винуватців, так і рядових виконавців (...). Сейм Речі Посполитої, солідаризуючись із близькими жертв Голодомору в Україні, який в роках 1932–1933 забрав мільйони життів мешканців українських сіл, засуджує тоталітарний режим, відповідальний за це людогубство (...)

приналежність до цієї групи. Політика українізації, проведена у 1920-х роках, значно піднесла суспільне і політичне значення української еліти – до рівня, який загрожував єдності СРСР. Українські інтелектуали публічно аналізували ставлення української культури до російської. Комуніст Микола Хвильовий кинув гасло «геть від Москви», а економіст Михайло Волобуєв очікував переформування України на самостійний економічний ринок. Один із лідерів ЦК КП(б)У Володимир Затонський прямував до зміцнення УРСР у рамках СРСР і вказував на ознаки самостійності у прийнятті рішень. Євген Захаров вважає, що Сталін боявся відокремлення України та використав економічні чинники для реалізації політичних цілей – цілковитого підпорядкування України Москві. Причиною голоду першої половини 1932 року він вважає невиконання плану збору зерна урожаю 1931 року, тоді як голод у другій половині 1932 року і наступного року вже є свідомою акцією Кремля, заподіяною наперекір комуністичному керівництву УРСР, яке намагалось протидіяти наростанню голоду.

Далі у цьому числі часопису «Нова Україна» публікуються невідомі документи, написані в польських консульствах у Харкові та Києві (Ян Яцек Бруські). Обговорюються розбіжності щодо кількості жертв Голодомору, зумовленість у розвитку мемуаристичної та історичної літератури (Фадей Яценюк), реакція українського середовища Другої Речі Посполитої на повідомлення про голодну смерть українців, що надходили з-за Збруча (Анна Марія Баб'як), формування історичної пам'яті й травми поколінь.

Незалежна українська держава, що виникла 1991 р., будує політику історичної пам'яті на бажанні українського народу бути незалежним і на розрахунок з минулим. Пам'ять про Голодомор відіграє важливу роль в областях Наддніпрянської України, а отже, сприяє поширенню національної свідомості українців на території, що сильно вражені комуністичною ідеологією. На жаль, розвиток постгеноцидного українського суспільства весь час супроводжується травмою голоду, і цим пояснюються деякі українські парадокси та невдачі як у внутрішній, так і в зовнішній політиці (Олександр Крамаренко).

Традиція Івана Мазепи, 1709–2009

Останній, на сьогодні, п'ятий номер «Нової України» має розбудованого провідного тематичного блоку. Історичний блок відкривають статті, що стосуються українсько-російського зіставлення. Перша з них присвячена 300-літтю політичного виступу Івана Мазепи під час Північної війни і спробі надати Україні суб'єктності на міжнародній арені. Ще до того як вправ Батурин (1708), обидві сторони вдалися до грізної зброї, якою були універсали, скеровані до українського народу. Цю своєрідну пропагандистську війну Україна програла. Петро I зміг цілковито дискредитувати гетьмана Мазепу, якого зробив ворогом та зрадником Православної церкви (Павел Крокош). Як ілюстрацію до цієї теми редакція надрукувала портрет і герб Івана Мазепи – «Курч» (ця версія найчастіше зустрічається в літературі).

Кожний із виданих номерів (зошитів) часопису має зміст польською та англійською мовами, до опублікованих статей додається резюме українською та англійською мовами, кольорова обкладинка (зовнішній і внутрішній бік) використана для розміщення ілюстрацій, що відповідають провідній темі зошита, та презентацій/реклами вибраних книжок на українознавчу або ширшу національну тематику. Редакція «Нової України» має свою Інтернет-сторінку (www.nowaukraina.org), на якій в повному обсязі розміщуються статті з архівних зошитів. Є там і деякі статті із поточного зошита, а також інформація на тему промоційних зустрічей, організованих редакцією у країні та за кордоном.

Стаття надійшла до редакції 22 лютого 2011 року